

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 27.02.2022

Submitted: 27.02.2022

Kabul Tarihi: 26.04.2022

Accepted: 26.04.2022

Gülşen ULUKAYA¹

1839-1856 YILLARI ARASINDA MALATYA KAZASI'NIN NÜFUSU: ASPUZU'YA GÖÇ ve TANZİMAT FERMANI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME

Özet : Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altında yaşayan tebaanın güvenliği ve beraberinde gelir kaynaklarının kontrolü için belli aralıklarla nüfus ve arazi sayımı yapmış ve bu sayımları çeşitli defterlerde kayıt altında tutmayı temel görevleri arasında saymıştır. Osmanlı'nın klasik dönemde yaptığı nüfus sayımları, XIX. yüzyılda girişilen yenileşme çabaları sonucunda değişime uğramıştır. II. Mahmud döneminde 1830-1831 yıllarında ülke genelinde nüfus sayımları yapılmıştır. Modern anlamda ilk nüfus sayımı olarak görülen bu sayım, tüm Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfus üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ülke genelinde yapılan nüfus sayımı ile birlikte askerlik bakımından Müslüman nüfusun, cizye vergisi bakımından da Hıristiyan nüfusun sayısının belirlenmesi sağlanmıştır. Bu nüfus sayımları Malatya'da da yapılmıştır. Bu çalışmada 1839-1856 yılları arasında Malatya Kazası'nın nüfusu incelenmiştir. Bu inceleme anında özellikle şehrin 1839 yılında Nizip Savaşı'na bağlı olarak Aspuzu'ya göçü sonucunda nüfus hareketine olan etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca aynı yıl ülke genelinde ilan edilen Tanzimat Fermanı sonrasında yeni vergi yazımı için nüfus sayımları yapılmış ve çıkan sonuçlara göre vergilendirmeye gidilmiştir. Çalışmamız, ek olarak Tanzimat sonrası yapılan nüfus sayımları ve sonuçları üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Nüfus, Aspuzu, Göç, Tanzimat Fermanı.

¹ 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, SBE, ulukayagulsen@gmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9811-8362>

The Population of The Malatya District Between 1839-1856: Immigration to Aspuzu And an Evaluation Through The Tanzimat Firman

Abstract : The Ottoman Empire carried out population and land censuses at regular intervals for the security of its subjects living under its rule and for the control of income sources, and counted keeping records of these censuses in various books among its main duties. The Ottoman censuses in the classical period changed as a result of the efforts of innovation in the 20th century. During the reign of Mahmud II, censuses were made throughout the country in 1830-1831. This census, which is seen as the first census in the modern sense, was carried out on the entire Muslim and non-Muslim male population. With the census carried out throughout the country, the number of Muslim population in terms of military service and the number of Christian population in terms of cizye tax were determined. These censuses were also made in Malatya. In this study, the population of Malatya District between 1839-1856 was examined. In this study, it was tried to determine the effects of the city on the population movement, especially as a result of the migration of the city to Aspuzu in 1839 due to the Nizip War. In addition, after the Tanzimat Edict, which was announced throughout the country in the same year, censuses were made for new tax writing and taxation was made according to the results. In addition, our study has been tried to be handled through the censuses and their results after the Tanzimat.

Keywords: Malatya, Population, Aspuzu, Migration, Tanzimat Firman.

GİRİŞ

Bir bölgenin şehir olarak adlandırılmasında etkili unsurlar arasında yer alan² nüfus yoğunluğu, Malatya'nın şehirleşmesinde önemi görülmektedir. En eski çağlardan bu yana önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Malatya, coğrafi bakımdan Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır.

---

² Karpat, K. (2003), *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 25.

Yerleşim yerinin bulunduğu coğrafi konum itibari ile Malatya, tarih boyunca Anadolu'nun doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde uzanan tüm yolların kavşak noktasında bulunmaktadır. Bundan dolayı Malatya şehri, 1516 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçene kadar birçok devletin hakimiyetine geçerken ayrıca birçok devlete sınır vazifesi görmüştür. Bundan dolayı da şehrin iktisadî yapısı, kültürel çeşitliliği ve demografik yapısı bu nokta üzerinden şekillenmiş, çok dinli, kültürlü ve nüfus yönünden Müslüman ve gayrimüslim nüfusu bir arada bulduran bir yapıya sahip olmuştur ³.

Çalışmanın yürütüldüğü zaman dilimine başlamadan önce Malatya'da bulunan nüfusun değerlendirilmesi çalışmanın sağlam temel üzerinde ilerlemesini ve konunun daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Malatya'da gayr-i Müslim nüfusun yanında ilk Müslüman nüfus 659 yılında Habib b. Mesleme komutasında Bizans'la mücadele sonrasında şehrin, Arapların eline geçmesi ile İslamlaştırmak amacıyla bir kısım Müslümanın buraya yerleştirilmesiyle görülmüştür ⁴. Bir süreliğine Bizans hâkimiyetine geçen Malatya; tekrardan Emeviler'in eline geçmiş ve 756-757 yılları arasında İmam Abdulvehhâb b. İbrahim ve Hasan b. Kahtabeyi liderliğinde Şam ve Cezire'de 70.000 kişilik Horasanlı Malatya'ya yerleştirilmiştir ⁵.

1048 Pasinler Savaşı, Anadolu'nun Türk yurdu olmasında önemli bir adımdır. 1054 yılında Tuğrul Bey önderliğinde Anadolu'ya düzenlenen seferde Dinar Bey komutasındaki Selçuklu kuvveti 1058 yılında Malatya'yı kuşatmış, Malatya'nın yerleşim için uygun bir bölge olduğu görülmüş ve burayı kendilerine yurt edinmişlerdir ⁶. Daha sonra 1071 yılında Malazgirt Savaşı ile kırılan Bizans

---

³ M. Elibüyük (2013), "Malatya İli Yerleşmelerinin Tarihsel Dönemlere Göre Coğrafi Dağılışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 184; Yapıcı, S. (2014), *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Malatya (1869-1908)*, Malatya: Malatya Kitaplığı Yayınları, 65.

⁴ Ostrogorsky, G. (2017), *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 02-115; Tuğrulca, O. (2006), *Malatya Siyasi Tarihi*, İstanbul: Malatya Büyükşehir Belediyesi, 137.

⁵ Belâzuri, Fütuhu'l Buldân, Kahire 1317, s.196; Honingmann, E. (1988), "Malatya", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, (MEB. İ.A.), İstanbul: MEB Yayınları, 233.

⁶ Sevim, A. (1988), *Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 35-36; Oğuz, M. (2000), *Malatya Tarihi ve Sosyoekonomik Durumu (M.Ö. 5500-M.S. 1290)*, İstanbul:101.

direnci sonrası Türklerin hızla Anadolu içlerine kadar gelip yerleştiği şehirlerden biri de Malatya olmuş ve bundan sonra şehrin nüfusu artmaya başlamıştır ⁷.

XI. yüzyılda başlayan Türk akınları yüzünden Ermeniler güneybatı yönünden gelerek Malatya, Urfa ve Maraş'a yerleşmişlerdir. Bu durum Malatya'nın Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ile Müslümanların lehine dönmüş ve Malatya'daki Müslüman nüfus, gayr-i Müslim nüfusa (Ermeni, Rum, Süryani, Latin ve Ecnebler) nazaran artış göstermiştir.⁸

1516 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçen Malatya, daha önceki dönemlerde olduğu gibi önemli bir yerleşim bölgesi olmuştur. Ancak bu tarihten sonra sınır şehri özelliğinden uzaklaşmış ve Osmanlı'nın iç şehirlerinden birisi olmuştur. XVI. yüzyılda yapılan tahrir göre, Malatya'nın 32 mahallesindeki vergi veren nüfus 1946 kişi olarak kaydedilmiştir ⁹.

1830-1831 Nüfus Sayımı ve Genel Özellikleri

Nüfus, çeşitli ülkelere ve coğrafi şartlara göre değiştiği gibi bir toplumun dönüşümünde de her zaman önemli rol oynamıştır ¹⁰. Bir toplumu oluşturan bireylerin sayısı, cinsiyet, yaş, meslek, dil, din, eğitim-öğretim durumları vb. özelliklerinin tespitini yapmak için belli aralıklarla nüfus sayımları yapılmıştır¹¹.

Osmanlı Devleti, kuruluş döneminden itibaren her devlet gibi hem sınırları içerisinde yaşayan tebaanın güvenliği sağlamak hem de gelir kaynaklarını tespit etmek amacıyla belli aralıklarla sayımlar yapmıştır. Bu sayımlar sonucunda ülke içerisinde kurduğu düzenin muhafazası sağlanmaya çalışılmıştır ¹². Ancak

---

⁷ Turan, O. (2010), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 532.

⁸ Yapıcı, a.g.e. 66.

⁹ Yinanç, R., Elibüyük, M. (1983), *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Ankara: Gazi Üniversitesi, 9-16.

¹⁰ Karpat, a.g.e. 25.

¹¹ Yiğit, Y. (2017), "Osmanlı Nüfus Defterleri ve Malatya", *Geçmişten Günümüze Malatya: Kent, Kültür, Kimlik, (C. II)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1534; Güler, A. (1999) "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Türkiye'nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış", *Osmanlı, (C.IV)*, Anlara: Yeni Türkiye Yayınları, 567.

¹² Yiğit, a.g.e. 1534.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar nüfus sayımı hakkında kesin bir bilgi elde etmek oldukça güçtür. Osmanlı şehirlerinde 1830 yılına kadar genel bir nüfus sayımına gidilmemiş daha çok hâkimiyeti altındaki toprakların kullanımı, bu sayım üzerinden asker alma, vergi koyma gibi amaçlar için tahrirler, avarız defterleri, tımar tevcih defterleri vb. gibi çeşitli araçlar kullanmıştır. Bu defterlerde hane ve nüfus tam olarak belirtilmediğinden elde edilen sonuçlardan az da olsa yanılma payı bulunmaktadır.

Osmanlı, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni fethettiği yerler başta olmak üzere ülkenin bütün topraklarının tahririne büyük önem vermiştir. Böylece fethettiği bölgelerdeki vergi kaynaklarını tespit etmiş ve tımar sisteminin gereği olarak dirlik dağıtımını kolaylaştırmıştır¹³. Genel olarak tahrir defterleri asker alımında, vergilendirmede ve diğer kamu hizmetlerinin kullanılmasında başvurulana ana kaynaklar olmasından dolayı 30- 40 yılda bir tekrarlanmış ve büyük bir titizlikle korunmuştur¹⁴.

Osmanlı'nın klasik dönemden bu yana yaptığı nüfus sayımları, XIX. yüzyılda girilen yenileşme çabaları sonucunda değişime uğramaya başlamıştır. Osmanlı, XIX. yüzyılın başlarında devletin çeşitli kademelerinde bir takım köklü değişikliklere gitmiştir. Bunlardan bir tanesi de 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla ülke genelinde nüfus sayımına gidilerek yapılmış ve II. Mahmud döneminde 1831 yılında modern anlamda ilk nüfus sayımı Rumeli, Silistre, Anadolu, Sivas, Karaman, Adana, Trabzon, Kars, Çaldır ve Cezair-i Bahr-i Sefid Eyaletleri'nde gerçekleştirilmiştir¹⁵.

1831 yılında modern anlamda ilk nüfus sayımı birçok eksiklikliğe rağmen tüm Müslüman ve gayr-ı Müslim erkek nüfus üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ülke genelinde yapılan nüfus sayımı ile birlikte askerlik bakımından Müslüman

---

¹³ Pakalın M. Z., (1993), "Tahrir", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (C. III), İstanbul: MEB Basımevi, s.376.

¹⁴ Çadırcı M., (1980) "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Ankara: 109; Güneş, M., (2014), "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Gazi Akademik Bakış*, 223.

¹⁵ Karal E.Z., (1943) *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 8; Sungur, M., (1999), "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus ve Nüfus Sayımları", *Osmanlı*, (C.IV), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 560.

nüfusun, cizye vergisi bakımından da Hıristiyan nüfusun sayısının belirlenmesi için yapılmıştır¹⁶.

1831 yılında başlanan ve belli zaman aralıklarıyla devam eden modern anlamda ilk nüfus sayımlarında elde edilen verileri içeren defterler bugün Devlet Arşivlerinde "Osmanlı Nüfusu Defterleri" serisi olarak 2009 yılı itibariyle araştırmaya açılmıştır. Toplamda 7.700 nüfus defteri bulunmaktadır¹⁷.

Malatya'da modern anlamda ilk nüfus sayımının kaç yılında yapıldığına dair elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Devlet Arşivlerinde¹⁸ tespit edilen bir defter, 1831 yılında ülke genelinde yapılan nüfus sayımına en yakın tarihli defter olduğunda kesin olmamakla beraber modern anlamda Malatya'da yapılan ilk nüfus sayımına ait olduğu düşünülebilir¹⁹.

Osmanlı Devleti, herhangi yeni bir uygulamayı yürürlüğe koyduğunda ülke genelinde bir anda faaliyete geçirmemiştir. Bundan dolayı 1831 yılında ülke genelinde yapılması düşünülen ilk modern nüfus sayımının Malatya Kazası'nda hemen uygulanmadığı ileri tarihlerde yapıldığı görülmektedir²⁰.

1839'da Malatya'nın Aspuzu'ya Göçü ve Nüfus Üzerinde Etkileri

Birey ya da toplumlara siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı ikamet ettikleri yerleşim bölgesini bırakarak başka bir yerleşim bölgesine gitmesine "göç" denir²¹. Bazen isteğe bağlı bir şekilde gerçekleşen bazen de savaş,

---

¹⁶ Karpat K., (2003), *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 56-62; Karpat, a.g.e, 154.

¹⁷ Çadircı, M., (1980), "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Ankara: 110; Ek bilgi için bkz. Durdu, M. (2021), *Kavala Kazası 1830-1845 Demografik ve Sosyal Yapı*, Çizgi Kitabevi, Konya.

¹⁸ BOA. NFS.d. 2639 / 2639, H-29-12-1250.

¹⁹ BOA. NFS.d. / 2639, H-29-12-1250.

²⁰ BOA. NFS.d. /2639, H-29-12-1250.

²¹ Sami, Ş., (2012), *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 920; Öztürk M.,(2017), "Tarihte Meydana Gelen Göçlerin Sebepleri ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları", *Geçmişten Günümüze Göç III*, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 1683-1690.

doğal afetler, siyasi baskılar gibi mecburî sebeplerden dolayı meydana gelmiş göçlere iç göç denir ²². Malatya şehir nüfusunun 1839'da bugün Eski Malatya olarak adlandırılan yerleşim bölgesinden bugünkü yerleşim bölgesine göç etmesi, iç göç hareketi olarak adlandırılmış ve mecburî sebeplerden dolayı meydana gelmiştir.

Göç, bir toplumun ekonomik, sosyal ve idarî alanlarında olumsuzlukla sonuçlandığı görülse de bazen olumlu sonuçlandığı da olmuştur ²³. Malatya şehir nüfusunun 1839 yılında Eski Malatya'dan Aspuzu'ya göç etmesi bu tarihten sonra şehrin gelişimi açısından olumlu sonuçlandığı söylenilebilir. İlk olarak Osmanlı taşrasındaki bir şehirde yaşanan iç göç olgusunun boyutlarının hangi düzeyde olduğunu ortaya koymak için şehrin 'neden' göç ettiğini ve göç ettikten sonra yeni yerleşim bölgesine 'nasıl' uyum sağladığı üzerinde durulacak ve daha sonra göçün etkilerinin Malatya açısından olumlu veya olumsuz yönleri ele alınacaktır.

Malatya şehri kurulduğu günden itibaren üç yerleşim bölgesinden göç etmiştir. Birincisi bugünkü Malatya'nın 4 km kadar kuzeydoğusunda bulunan Orduzu'daki Arslantepe Höyüğü; ikincisi MÖ. 72 yılında Romalıların Anadolu'ya gelmelerinden yüz sene kadar sonra bugün Eski Malatya (ya da günümüzdeki diğer ismi ile Battalgazi) denilen yerde ordugâh şehir olarak kurulan mahal ²⁴; üçüncüsü ise bugünkü yerleşim yeri olan Aspuzu'dur ²⁵.

Malatya halkı, yaklaşık 1800 yıl boyunca bugün Eski Malatya olarak bilinen yerleşim bölgesinde yaşamaktaydı. Yazları ise bugünkü yerleşim bölgesi olan *sayfiye şehir* dedikleri Aspuzu'da yaz mevsimlerini geçirmekteydiler. Aspuzu'da şehir halkının bağ ve bahçe içerisinde yazlıkları bulunmaktaydı. Hatta muhtelif zamanlarda şehre ziyarette bulunmuş seyyahların seyahatnamelerinde kaydettikleri notlarda şehir halkının sadece yaz mevsimlerinde değil neredeyse

---

²² Gül, A, (2017), "Son Dönem Osmanlı Taşrasında Yaşanan İç Göçlere Dair Bazı Değerlendirmeler (Malatya Şehri Örneği)", *Geçmişten Günümüze Malatya: Kent, Kültür, Kimlik, C. II*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 304.

²³ Gül, a.g.e., 306.

²⁴ Ağaladağ S,(2016), *Malatya Eski Çağ Tarihi*, İstanbul: Malatya Kitaplığı, 143; Elibüyük M, (2006), *Geçmişten Günümüze Malatya İli Yerleşmeleri, Kervansaray Buluşması: Malatya Tarihi ve Arkeoloji Sempozyumu*, Malatya 2006, 65-82.

²⁵ BOA. A. }MKT.UM.. / 91-93, H-25-03-1268; BOA. A.}DVN. / 82-88, H-12-02-1269.

yılın büyük bir bölümünü burada geçirdikleri kaydedilmektedir ²⁶. Mesela 1624 yılında şehirde bulunan Katip Çelebi, halkın Aspuzu'da olduğunu belirtmiştir ²⁷. Bunun yanında 1835 yılında şehri ziyaret eden Joseph Brant, halkın yılın yedi ayını Aspuzu'da geçirdiğini diğer kalan kısımları ise şehirde geçirdiğini kaydetmiştir ²⁸. Aynı tarihte şehri ziyaret eden bir başka seyyah ise Texier'dir. Texier, halkın Aspuzu'da olduğu bir dönemde şehri ziyarette bulunmuş ve bunu kayıtlarında belirtmiştir ²⁹.

1838'de Nizip Savaşı sebebiyle Doğu Anadolu'da bulunan Osmanlı ordu komutanı Hafız Paşa, kışın yaklaşması üzerine askerlerin kışlamak üzere barınabileceği evler bulmaya çalışıyordu. Malatya halkının yazlıklarında bulunması ve evlerinin boş olması üzerine ordunun burada kışlaması için karar çıkmış ve boş evlere el konulmuştur. Ordu 1838-1839 kışını burada geçirince şehir halkı da kışı zorunlu şartlarda da olsa yazlıklarını genişleterek yaptıkları kış odalarında geçirmek zorunda kalmıştır. Ancak ordunun evlerini hor kullanması üzerine o tarihten itibaren halk evlerine geri dönmemiş ve daimî olarak Aspuzu'ya nakledilmişlerdir ³⁰.

Nizip Savaşı öncesinde şehre ziyarette bulunan seyyahların gözlemleri sonucunda kayıt altına aldığı notlarda şehrin harabe halde olduğu ve yakında tamamen şehir özelliğini kaybedeceğini belirtmişlerdir. Başka bir ifade ile Nizip Savaşı öncesinde şehrin ihmal edildiği ve halkın harabe evlerine geri dönmek yerine yazlıklarını genişleterek ya da yeni evler inşa ederek Aspuzu'da kalmayı tercih etmiş olduğu düşünülebilir. 1624 yılında Abaza Paşa isyanını bastırmak için Anadolu'ya gelen ordu ile birlikte Malatya'ya gelen Kâtip Çelebi,

---

²⁶ Anadolu coğrafyasını ziyaret eden seyyahların seyahatnameleri sosyal hayatın canlı bir tasviri olduğundan özellikle şehir ya da bölgelerin tarihi için çok önemli olmuştur. Bundan dolayı şehri ziyarette bulunmuş seyyahların verdiği bilgiler sayesinde hem şehrin tasviri yapılmış hem de nüfusu hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Yılmaz Ö.,(2014) "Yabancı Seyahatnamelerde Anadolu Şehri", Aydın: III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, 772.

²⁷ Karagülle, a.g.e., 61.

²⁸ Karagülle, a.g.e.,161.

²⁹ Karagülle, a.g.e., 152-158.

³⁰ BOA. A\|MKT.UM../91-93,H-25-03-1268; Moltke, H. V, (2017) *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 202.

Cihannüma'sında Malatya halkının yazları Aspuzu'ya gittiğini ve şehrin sadece 5-10 bekçiye emanet edildiğini kaydetmiştir. Bundan dolayı da şehrin ihmal edildiğini ve yavaş yavaş Aspuzu'ya kaydığını belirtmiştir ³¹. Joseph Brant, 1835 yılında Malatya'ya yaptığı gezide halkın yedi ayını Aspuzu'da ve geri kalan ayları Malatya'da geçirdiğini belirtmiştir. Bundan dolayı yılın büyük kısmını Aspuzu'da geçiren halkın şehri ihmal etmesinin kaçınılmaz olduğunu göz önüne koymuştur ³². Charles Texier, 1835 yılında şehir halkının Aspuzu'da olduğu bir dönemde Malatya'ya ziyarette bulunmuştur. Texier, şehrin harap halde olduğunu ve kısa bir süre sonra ayakta kalamayacağını notlarında belirtmektedir ³³. 28 Ağustos -30 Ağustos 1837 tarihleri arasında Malatya'da bulunan M. B. Poujoulat, Malatya'nın Aspuzu'ya taşınmadan önce şehre ziyarette bulunmuş ve şehrin harap halde bulunduğundan bahsetmiştir ³⁴. Paragrafın girişinde de belirtildiği üzere Malatya halkı şehri sadece kış mevsimlerinde kışlamak için kullanmış ve yılın yarısından fazlasını da yazlıkları olan Aspuzu bağlarında geçirmiştir. Bu sebepten dolayı şehrin ihmal kaçınılmaz olmuş ve Nizip Savaşı ile birlikte halk Aspuzu'ya tamamen göç etmiştir.

1839 yılında Aspuzu'ya göç eden Malatya halkı, genel bir eğilim olarak eski şehri ihmal etmeye, yeni şehri de imar etmeye başlamıştır. Şehir "eski" sıfatını alarak Eskimalatya; Aspuzu da Malatya olarak anılmaya başlamıştır. Şehir halkı çarşı-pazarını, cami-mescitlerini ve evlerini yeni şehre taşımaya ve burada imar etmeye başlamıştır. Ancak yeni yerleşim bölgesinde halkın yeniden hayatını inşa etmesi bir anda olmamış ve bir süre nüfusun bir kısmı eski şehirde kalmaya devam etmiştir. Özellikle göç esnasında halkın bir kısmının eski şehirde kalmayı tercih etmiş olması ya da Aspuzu'ya göç ettikten sonra birbirinden uzakta bağ ve bahçelerin içerisinde oturmaları yeni şehir Malatya'nın nüfus olarak pek kalabalık olmadığını göstermektedir. Bu durum Malatya'nın nüfusunu karışık duruma getirmiş ve sayımda şehrin nüfusunun kesin olarak tespitini bir hayli zorlaştırmıştır. Örneğin Harput Eyaleti Valisi Ahmed İzzet Paşa, 22 Nisan 1864 tarihinde Malatya halkının 25 yıl önce Aspuzu'ya taşınması ve hepsinin topluca belli bir bölgede ikamet etmemesi, bahçelerinde birer ya da ikişer saat uzak

---

³¹ Karagülle, a.g.e., 168-169.

³² Karagülle, a.g.e., s.161

³³ Texier C., (2002) *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi Arkeolojisi*, (Çev. Ali Suat), Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 142-149; E. Karagülle, a.g.e, 152-158.

³⁴ Oğuz, M, (2000), *Malatya Tarihi ve Sosyo-Ekonomik Durumu*, İstanbul: Kişisel Yayınlar, 343; Karagülle, a.g.e., 67.

mesafede oturmaları, evlerin boydan boya ağaçlar ile kuşatılmış bahçeler içerisinde kalmasından dolayı nüfusun tam olarak tespit edilemediği ve bundan dolayı vergilerin usulünce koyulamadığını belirttiği görülmektedir³⁵. Malatya halkının eski şehirden yeni şehre göç etmesinin üzerinden 25 yıl geçmesine rağmen halkın nüfusu tam olarak tespit edilmediği görülmektedir. Bu da Malatya nüfusunu 25-30 yıl tam olarak tespit etmemizi zorlaştırmaktadır. Ancak bu durum Aspuzu'nun bağları-bahçeleri ve sularıyla yeni yerleşim için müsait olduğundan hızla değişim ve nüfusu artmıştır. Böylece Aspuzu şehirleşme yolunda ilerlemiştir.

Malatya şehrinin 1839 yılında Aspuzu'ya göç etmesinden sonra yapılan en erken nüfus sayımına bakıldığında Devlet Arşivlerinde 1840 yılına ait bir belgeye ve 1842 yılına ait bir deftere ulaşılmaktadır³⁶. Burada öncelik olarak 1840 yılına tarihlenen bu belge ele alınarak incelenmesi yapılacak ve daha sonra 1842 yılında yapılan nüfus sayımının değerlendirilmesi yapıldıktan sonra bu iki sayımın karşılaştırılması yapılacaktır.

1840 yılına ait elde edilen bu belge kesin olmamakla birlikte modern anlamda Malatya'da yapılan ilk nüfus sayımına ait olduğu düşünülebilir. Çünkü 1831 yılında ülke genelinde sırayla yapılan nüfus sayımının Malatya'da ne zaman yapıldığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu sayım 1831 nüfus sayımına en yakın nüfus sayımı olarak görülmektedir. Elde edilen 1840 yılına ait bu belgede Malatya Kazası'nın toplam nüfusunun 11.903 olduğu görülmektedir.

Tablo 1: 1840 Yılında Malatya Kazası Nüfusu³⁷

Malatya Kazası	Müslim		Reaya (gayrimüslim)		
	Kebir	Sağır	Kebir	Sağır	
	6851	2722	1386	929	Yerli

³⁵ BOA. İ..MVL.. / 23019, H-15-11-1280.

³⁶ BOA. C..DH.. / 142-7077, H-29-12-1255; BOA. NFS.d. / 2639, H-29-12-1250; BOA. NFS.d. / 2640, H- 15-06-1258.

³⁷ BOA. C..DH.. / 142-7077, H-29-12-1255.

	9	6	0	0	Kıpti
Toplam	6.860	2.728	1.386	929	11.903

Bu sayımda küçük erkek nüfusun da sayıma dahil edildiği görölmektedir. Sayımın ne için yapıldığı belli olmamakla birlikte sayıma kadın nüfusun dahil edilmediği görölmektedir. Bu sayıma şehrin idarecileri ve askerî erkanı³⁸ dahil edilmiş mi bu kesin olarak tespit edilememektedir. Sayımda küçük erkek çocukların bulunması şehrin idarecileri ile askeri erkanının da dahil edildiği yönünde öngörülebilir. Bundan dolayı sayımda ortaya çıkan 11.903 toplam nüfusa aynı sayıda kadın nüfusu ekleyerek tahmini olmak kaydıyla kazanın 24.000'e yakın nüfus barındırdığı ifade edilebilir.

1842 yılına ait 24 Temmuz 1842 tarihini gösteren defterde ³⁹ Malatya şehrinde yapılan nüfus sayımında ayrıntılı bilgilere ulaşılmaktadır. Buna göre Malatya'da yapılan nüfus sayımında merkez kazada toplamda 36 mahallenin olduğu ve bu mahallelerin toplamda 2.163 hane ve nüfus olarak da toplamda 5.028 erkek nüfusu olduğu tespit edilmektedir ⁴⁰. Ayrıca bu defterdeki nüfus sayımında Malatya'ya bağlı Kasaba Nahiyesi ile bu nahiyeye bağlı karye, mahalle ve köyler; Cubas Nahiyesi ile bu nahiyeye bağlı mahalle ve köyler; İzolu Nahiyesi ile bu nahiyeye bağlı mahalle ve köyler hakkında bilgiler elde edilmektedir. Ayrıca kişilerin fiziksel özellikleri, yaşı ve mesleğine ait bilgiler de bulunmaktadır. Elde edilen bu defterdeki bilgilere göre o dönem kaza olan Malatya'da hane ve erkek nüfusu ile kazaya bağlı nahiyelerin hane ve erkek nüfusu üzerinden tahmini de olsa nüfusu hakkında değerlendirme yapılabilmektedir.

³⁸ Askeri denilen bu sınıf, fiilen askerlik anlamından uzak, padişahın verdiği özel bir beratla herhangi bir devlet hizmetine tayin edilen ve böylece belirli vergi yükümlülüklerinden muaf olan ehl-i berat (saray memurları, mülki memurlar ve ulema) askeri statüsünde bulunmaktadır. Aslan, S.-Yılmaz, A, (2001), "Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncesinin Değişimi", Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 288.

³⁹ BOA. NFS.d. / 2640, H- 15-06-1258.

⁴⁰ Yiğit, Y.-Aydın, A. F. (2018), *Malatya H.1258/M.1842 Nüfus Kayıtları (Nefs-i Malatya, Kasaba, Cubas ve İzolu Nahiyeleri)*, Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 40-41.

Tablo 2. 1842 Yılında Malatya Kazası Hane ve Nüfus Bilgisi⁴¹

Kaza ve Nahiye	Mahalle	Hane	Toplam Nüfus
Malatya Kazası	36	2.163	5.028
Kasaba Nahiyesi	21	1.276	3.183
İzolu Nahiyesi	33	201	527
Cubas Nahiyesi	9	700	1760
Kıpti	-	15	5
Toplam	99	4.355	10.503

1842 yılına ait nüfus sayımında Malatya şehrinde toplam nüfus 10.489 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen toplam nüfus miktarı şehirde ikamet eden ve vergi veren kişilerden oluşmakta olup, bu miktara şehrin idarecileri, askerî erkânı ve kadın-çocukları dahil edilmemiştir. Bu nüfus defterinde 4.340 hane tespit edilmiştir. Elde ettiğimiz bu nüfus üzerine aynı sayıda dahil edilmeyen nüfus eklenildiğinde tahmini olarak şehrin 16.000 ile 20.000 aralığında bir nüfus barındırdığı ifade edilebilir. Bunu hane başına kişi olarak hesapladığımızda ise hane başına 3 kişi düşürüldüğünde sayı 13.020 olmaktadır ki bu sayı defterde kayıtlı nüfusa göre çok az kalmakta ve deftere dahil edilmemiş nüfusun bu kadar az olmadığı yönünde fikir yürütülmektedir. Ancak hane başına 4 kişi düşürüldüğünde 17.360'a ulaşabilmekteyiz. Hane başına 5 kişi düşürüldüğünde bu sayı 21.700 olmaktadır. Ortalama olarak 16.000 ile 22.000 arasında nüfusun olduğu varsayılabilir.

---

⁴¹ Yğit-Aydın, a.g.e., 43.

1839 Tanzimat Fermanı ve Malatya’da Nüfus

3 Kasım 1839’da “*Gülhane-i Hatt-ı Hümayunu*” olarak da adlandırılan Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesi ile beraber ilk önemli düzenlemeler taşra teşkilatı üzerinden uygulamaya başlanmıştır ⁴². Tanzimat Fermanı ile tebaa hukukunda yeni bir düzenleme yapılmış “*Millet Sistemi*”nin yerine Müslüman ve gayr-i Müslim tebaa ayırt edilmeksizin can, mal ve ırz güvenliği devletin garantisi altına alınmış ve yeni yapılanmanın bu esas üzerinden inşa edilmesi istenmiştir ⁴³. Taşrada yapılacak yeni düzenlemelere de esas olmak üzere herkesin gelirine göre vergi alınması kararı çıkarılmıştır ⁴⁴. Bunun için öncelik olarak mal-mülk ve nüfus sayımına ihtiyaç duyulmuştur. Ancak bunun nasıl yapılacağı hakkında hükümetin elinde yeterli bilgi ve alanında uzman eleman eksikliği, bu düzenlemenin imparatorluğun tamamında aynı anda uygulamaya konulmasını geciktirmiştir ⁴⁵. Yenilik çalışmaları öncelik olarak hükümetin kesin denetiminde olan ve hemen müdahale edilebilecek yakın eyaletlerde kademeli olarak uygulanmasına ve daha sonra başarı gösterdikçe sırayla diğer eyaletlerde tatbik edilmesine karar verilmiştir ⁴⁶.

Tanzimat Fermanı’nın ilanı sonrasında Malatya, Tanzimat’a 1845 yılında dahil edilmiştir. Bundan sonra Tanzimat’ın getirdiği yenilikler sırasıyla uygulanmaya başlamıştır. Bu yeniliklerden biri olan yeni vergilendirme sisteminde şehrin nüfusu sayılacak ve ona göre herkesin gelirine göre vergilendirme yapılacaktır.

---

⁴² Çadircı, M,(2017), *Tanzimat’ın İlanı Sırasında Türkiye’de Yönetim (1826-1839):Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 174; İnalçık, H, (2012) “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Ed. Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 171.

⁴³ Çadircı, M, (2017,) *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864): Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 259.

⁴⁴ Kaynar, R,(1985), *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 177.

⁴⁵ İnalçık, H, (1985), “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: (C.VI),1536.

⁴⁶ Çadircı, M,(2012), *Tanzimat’ın Uygulanmasında ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856), Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Ed. Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 190.

Malatya'da Tanzimat sonrası nüfus sayımının ne zaman yapıldığına dair elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1845 yılına ait elde edilen bilgilere göre Malatya şehrinde 36 mahallenin bulunduğu ve Müslüman erkek nüfus 5647 ve 2482 tane gayr-ı Müslim erkek nüfus tespit edilmiştir ⁴⁷.

Tablo 3. 1845 Yılına Ait Malatya Kazası Nüfusu ⁴⁸

Malatya Kazası	Müslüman Nüfus	Gayr-ı Müslim Nüfus	Mahalle	Toplam
	5.647	2.482	36	8.129

Ancak bu nüfusa şehrin idarecileri, askerî erkanı ve kadın-çocuk dâhil edilmemiştir. Toplam 8129 olan bu nüfusa aynı sayıda sayıma dahil edilmeyen nüfus eklenildiğinde bu sayı tahmini olarak 16.258 olmaktadır. Genel olarak bu nüfus 16-20 bin arasında bir sayıya denk gelmektedir.

Malatya şehri, 15 Nisan 1845 yılında Diyarbakır Eyaleti'nin sancağı iken Tanzimat'a dahil edilmiş; Diyarbakır ve Arapgir ile birlikte sancak meclisi kurulması kararı alınmıştır ⁴⁹. Ancak bir yıl sonra Harput'un eyalet haline gelmesi ile Malatya Sancağı kazaya dönüştürülerek 1 Nisan 1846 tarihinde Harput Eyaleti'ne bağlanmıştır ⁵⁰.

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte alınan yenilik kararlarından "... her şahsın, emlak ve kudretine göre bir münasib vergi tayin olunarak kimseden ziyade şey alınmaması ..." ⁵¹ şartı ile Malatya Kazası'nda yeni vergi usulüne göre mal-mülk ve nüfus sayımı

⁴⁷ Gül, a.g.e., 302-303.

⁴⁸ Gül, a.g.e., 302-303.

⁴⁹ BOA. A.}MKT. / 51-24, H-13-10-1262; BOA. A.}MKT. / 69-23, H-15-03-1263; BOA. C..DH / 75-3705, H-07-04-1261.

⁵⁰ Aksın, A.(2019), "Ormanlı Döneminde Harput'un (Ma'muratü'l-Aziz) İdari Yapısı", *Tarih Yolunda Bir Ömür: Ergün Öz Akçora Armağam*, (C.I), İstanbul: Hiper Yayınları, 399.

⁵¹ Kaynar, R., (1991), *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 224-225; İnalçık, H, Seyitdanlıoğlu, M, (2012) "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu", *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 89.

yapılmış “... tanzîmât-ı mülkiye usûlünün hîn-i icrâsında altı yüz elli kise ...” vergi tahsis olunmuştur. Ancak bu vergi yazılırken “... Malatya Kazası Şiro ve İzol ve Balaban ve Akçadağ ve Arguvan ve Hekimhanı ve Ayvalı Dere nâm yedi aded kazâyı hâvî olduğu halde...” iken vergi yazılmış ancak daha sonra bu kazalar Malatya’da ayrılmıştır. Verginin çok olması üzerine idarî taksimatta yapılan bu değişikliğe itiraz edilmiş ve itiraz sonucunda bu kazaların tamamen ayrılıp ayrılmadığı tespit edildikten sonra vergilerin bu kazalara serpiştirilmesi kararı alınmıştır. Daha sonra Malatya Kazası’na ne kadar vergi düştüğü belirlenip ona göre gereken verginin yazılması istenmiştir⁵². “... asl-ı Malatya Kazâsı ne mikdar vergiye mütehammil ise o kadar şey tahsîs olunmak ve mâadası âhar mütehammil olan kazâlara serpişdirilmek üzere ...” ifadesine göre Malatya sancak iken bu vergilerin tarh edildiği ancak kazaya dönüştürülünce dâhilindeki kazaların da ayrıldığı söylenebilir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, diğer devletlerde olduğu gibi toprakları üzerinde yaşayan tebaasının gerek güvenliğini sağlamak gerek gelir kaynaklarını kontrol etmek gerekse bu sayım üzerinden asker alma ve vergi koymak için belli aralıklarla nüfus ve arazi sayımına gitmiştir. Bunu yaparken tahrirler, avarız defterleri, tımar tevcih defterleri vb. çeşitli araçlar kullanmış ve nüfusu kayıt altında tutmayı ihmal etmemiştir. Böylece ülke içerisinde kurduğu düzenin muhafazası ve geleceğe taşınması kolaylaşmıştır.

XIX. Yüzyılda girişilen yenilik çalışmaları sonucunda nüfus sayımının şeklinde de değişiklik görülmüş ve 1830- 1831’de II. Mahmud döneminde ülke genelinde modern anlamda ilk nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. İlk nüfus sayımında özellikle askerlik bakımından Müslüman nüfus; cizye bakımından gayr-ı Müslim nüfus belirlenmiştir. Osmanlı Devleti’nin ülke genelinde yapmak istediği modern anlamdaki ilk nüfus sayımının sonuçlarını Osmanlı taşrasında bulunan Malatya şehri örneği üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Malatya, 1839 yılında yaklaşık 1800 yıl yaşadığı yerleşim bölgesinden göç etmiş ancak bu durum şehrin demografik yapısı üzerinde etkili olmuştur. Şehrin nüfusunun tam olarak tespit edilmesi yılları aldığından vergilendirmede de sorunlar çıkmıştır. Ancak Malatya’nın verimli bağ ve bahçeleri ile doğal kaynak suları şehrin nüfusunu kısa zamanda eski şehri aratmayacak şekilde çoğaltmıştır.

---

⁵² BOA. C..ML.. / 35-1586, H- 21-02-1265; BOA. MKT.UM.. / 21-57, H-23-08-1266.

Gülşen ULUKAYA

1839-1856 Yılları Arasında Malatya Kazası'nın Nüfusu: Aspuzu'ya Göç ve Tanzimat Fermanı
Üzerinden Değerlendirme

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

- BOA. İ..MVL.. / 23019, H-15-11-1280.
BOA. C..DH.. / 142-7077, H-29-12-1255.
BOA. İ..MVL.. / 23019, H-15-11-1280.
BOA. A.}MKT. / 51-24, H-13-10-1262.
BOA. A.}MKT. / 69-23, H-15-03-1263.
BOA. C..DH / 75-3705, H-07-04-1261.
BOA. C..ML.. / 35-1586, H- 21-02-1265.
BOA. MKT.UM.. / 21-57, H-23-08-1266.
BOA. A. }MKT.UM.. / 91-93, H-25-03-1268.
BOA. A.}DVN. / 82-88, H-12-02-1269.

Salnameler

- Salname-i Vilayet-i Diyarbekir, Def'a 3, 1288.
Salname-i Vilayet-i Ma'muratü'l-Aziz, Def'a 1, 1301.
Salname-i Vilayet-i Ma'muratü'l-Aziz, Def'a 2, 1302.
Salname-i Vilayet-i Ma'muratü'l-Aziz, Def'a 5, 1305.
Salname-i Vilayet-i Ma'muratü'l-Aziz, 1307.

Araştırma ve İncelemeler

- Ağaladağ, S. *Malatya Eski Çağ Tarihi*, Malatya Kitaplığı, İstanbul 2016.
Aksın, A. "Ormanlı Döneminde Harput'un (Ma'muratü'l-Aziz) İdari Yapısı",
Tarih Yolunda Bir Ömür: Ergün Öz Akçora Armağanı, C.I, Hiper Yayın,
İstanbul 2019, ss.397-409.

(ATAD)

- 211 -

- Aslan, S.-Yılmaz, A. "Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncesinin Değişimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sivas 2001, ss. 287-297.
- Barkan, Ö. L. "Avarız", *İslam Ansklopedisi*, C.II, İstanbul 1988.
- Belâzuri, *Fütuhu'l Buldân*, Kahire 1317.
- Çadırcı, M. "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1980.
- Çadırcı, M. "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*. Ankara 2017, İmge Kitabevi Yayınları, ss.97-132.
- Çadırcı, M. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, Ankara 2017, İmge Kitabevi Yayınları, ss.259-285.
- Çadırcı, M. "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1980, ss.109-132.
- Çadırcı, M. "Tanzimat'ın Uygulanmasında ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)", *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Ed. Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2012, ss. 197-207.
- Durdu, M. *Kavala Kazası 1830-1845 Demografik ve Sosyal Yapı*, Çizgi Kitabevi, Konya 2021.
- Elibüyük, M. "Malatya İli Yerleşmelerinin Tarihsel Dönemlere Göre Coğrafi Dağılışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 2013, ss.183-220.
- Elibüyük M. "Geçmişten Günümüze Malatya İli Yerleşmeleri", *Kervansaray Buluşması: Malatya Tarihi ve Arkeoloji Sempozyumu*, Malatya 2006, ss.65-92.
- Güler, A. "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Türkiye'nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış", *Osmanlı*, (C.IV), YTY, Anlara 1999, ss.567-571.
- Güneş, M. "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Gazi Akademik Bakış*, 2014, ss.269-298.
- Gül, A. "Son Dönem Osmanlı Taşrasında Yaşanan İç Göçlere Dair Bazı Değerlendirmeler (Malatya Şehri Örneği)", *Geçmişten Günümüze Malatya: Kent, Kültür, Kimlik*, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, ss.299-320.

- Honingmann, E. "Malatya", *İslam Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1988, MEB Yayınları, ss.232-239.
- İnalçık, H. "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul 1985, ss.1536-1544.
- İnalçık, H.-Seyitdanloğlu, M. "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu", *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012.
- Karpat, K., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Karagöz, M. "Osmanlıda Şehir ve Şehirleşme, Mekân--İnsan, Beşeri Münasebetleri (XV-XVIII. Yüzyıl)", *Osmanlı*, C. IV, Ankara 1999, ss.103-111.
- Karagülle, E. *Seyahatnamelerde Malatya*, Niğde Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde 2002.
- Karal, E. Z. *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1943.
- Kaynar, R., *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, TTK Yayınları, Ankara 1991.
- Kütükoğlu, M. "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Bellekten*, Türk Tarih Kurumu, C. XXIX, Ankara 1992, ss.395-428.
- Moltke, H. V., *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Remzi Kitabevi, Eylül 2017.
- Oğuz, M. *Malatya Tarihi ve Sosyoekonomik Durumu (M.Ö. 5500-M.S. 1290)*, İstanbul 2000.
- Ostrogorsky, G. *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.
- Öztürk, M. "Tarihte Meydana Gelen Göçlerin Sebepleri ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları", *Geçmişten Günümüze Göç III*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, ss.1683-1690.
- Pakalın, M. Z. "Tahrir", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul 1993.
- Pakalın, M. Z. "Avarız", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul 1993.
- Sami, Ş. *Kâmûs-ı Türkî*, İdeal Kültür ve Yayıncılık, İstanbul 2012, 920
- Sevim, A. *Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

- Sungur, M. "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus ve Nüfus Sayımları", *Osmanlı, C.IV, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999.
- Tuğrulca, O. *Malatya Siyasi Tarihi*, İstanbul 2006.
- Turan, O. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- Yapıcı, S. *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Malatya (1869-1908)*, Malatya Kitaplığı Yayınları, Malatya 2014.
- Yiğit, Y. "Osmanlı Nüfus Defterleri ve Malatya", *Geçmişten Günümüze Malatya: Kent, Kültür, Kimlik, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara 2017.
- Yiğit, Y.- Aydın, A. F. *Malatya H.1258 / M.1842 Nüfus Kayıtları (Nefs-i Malatya, Kasaba, Cubas ve İzolu Nahiyeleri)*, Malatya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- Yılmaz, Ö. "Yabancı Seyahatnamelerde Anadolu Şehri", *III. Disiplinler Arası Turizm Araştırmaları Kongresi*, Aydın 2014, ss.772-783.
- Yinanç, R.- Elibüyük, M. *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Ankara 1983.